

José Luis Ramírez:

Steiners filosofi och uppfattningarna om Steiners filosofi

När jag läste Rudolf Steiners *Frihetens filosofi* tycktes han mig vara något så sällsynt och välkommet som en handlingsfilosof. Sällsynt betyder inte ensam. Vi kan nämna både tysken Fichte, svensken Benjamin Höijer, italienaren Vico, tysken Nietzsche, fransmannen Maurice Blondel och dansken Kierkegaard, m fl. Vår moderna teknokratiska mentalitet domineras dock av ett ontologiskt tankearv av platoniskt ursprung (sic!), enligt vilken verkligheten består av ting. Ett fortfarande outvecklat alternativ till detta ontologiska perspektiv skulle jag, med Nietzsches ord, vilja kalla genealogiskt; ett perspektiv där verkligheten består av processer och handlingar, inte av ting.

När Bjarne Edberg i Balder 3/2000 lyfter upp Rudolf Steiner på filosofins altare som den enda »som sprungit i mål«, är han orättvis mot dem som tävlat på samma arena och kanske också sett saker som Steiner inte förmådde att se. Ty, utan att frånta Steiner sitt värde, kan det finnas anledning att infoga hans verk inom en bredare, om än sällsynt, filosofisk riktning. Med sitt konstaterande om att tänkandet går före varat föregriper han Husserls fenomenologiska utgångspunkt, som också låg implicit i Descartes grundsats, även om denne inte drog nytta av sin insikt. Om Descartes, i stället för att säga »Jag tänker, alltså är jag«, skulle ha sagt »Jag tänker, alltså tänker jag«, då hade han kunnat öppna ett helt annat perspektiv än vad han gav upphov till. Jag kan tvivla på verklighetshalten i det jag tänker på, men om jag skulle påstå att jag inte vet om jag verkligen tänker, då skulle jag själv inte kunna tro på mitt eget påstående. Vår egen tanke och handling är ofrånkomlig, och även om jag drömmer eller om jag säger lögnen så gör jag just detta, att drömma eller ljuga.

Edberg tycks inte ha förstått Steiners radikalitet härvidlag. Att byta ut objektivismen mot subjektivismen löser inte alls det problem som han vill övervinna. Steiner insåg med rätta att det är lika objektivt att tala om *objekt* som om *subjekt*. Om vi tar tänkandet som utgångspunkt så kan vi inte tänka på en tankebärare utan att den blir ett tankeobjekt. Relationen subjekt-objekt kommer först när tänkandet börjar tänka på sig självt. »Man kan inte komma fram till något som åstadkommer tänkandet, om man lämnar tänkandets område«, skriver Steiner.

»Vi måste — skriver han — först betrakta tänkandet helt och hållet neutralt, utan relation till något tänkande subjekt eller tänkt objekt. Ty i subjekt och objekt har vi redan begrepp som bildats med hjälp av tänkandet«. Klarare kan inte sägas och mer fel kan inte Edberg få.

Ordet »subjekt«, dess uppkomst, etymologi och senare öde är ett intressant äventyr. Ty »subjekt« betyder knappast ordagrant något som skulle ha med aktivitet att göra. Snarare tvärtom. Subjekt är det passiva underlaget (»sub-jekt« betyder ordagrant »under-liggande«, på grekiska *hypokeimenon*). I engelskan betyder *subject* fortfarande detsamma som ämne eller objekt. Subjektet är s a s platsen där handlingen äger rum. Att reda ut hur semantiken i ordet

»subjekt« vände vid 1200-talet till den betydelse som det nu har för oss är en spännande historia om hur Aristoteles kunskapsteori vandrade genom de arabiska filosoferna till den kristna medeltiden. En historia som jag inte kan uppehålla mig vid här. Ernst Bloch har skrivit en tänkvärd liten bok om Avicenna och den aristoteliska vänstern.

Edberg tycks också göra en sammanblandning mellan »subjekt« och »jag«. Jag minns inte om Steiner tar explicit upp skillnaden mellan »jag« och »subjekt«. Men i andra kapitlet av *Frihetens filosofi* ägnar han några utförliga resonemang om »jagets« innebörd och han brukar också sedermera skriva ordet »jag« inom citationstecken, så vida det inte handlar om ren grammatik i vanliga påståenden där Steiner talar i första person. Jagets begrepp uppstår enligt Steiner — som hänvisar till Goethe — som ett sätt att särskilja oss själva från (och även göra oss främmande för) en värld och en natur i vilka vi ändå ingår. Gåtans lösning är för Steiner att »komma till en punkt där vi kan säga oss: Här är vi inte längre bara "jag", här ligger något som är mer än "jag"«.

När Fichte tog Jaget (ett transcendentalt Jag upphöjt över det empiriska jaget) som utgångspunkt för sin filosofiska diskurs, definierade han dock »Jaget« som Handling (*Tathandlung*). Benjamin Höijer ville vara mer konsekvent än sin vän. Han talar därför om Handlingen och skippar Jaget. Kvar finns då det empiriska, individuella jaget. För Steiner uppstår »jaget« inom tänkandet genom jagmedvetandet som hänger samman med kroppsorganisationen. När handlingen och tänkandet inträffar i en mänsklig individ och konstituerar den, då uppstår jaget och det enskilda handlandet. För Kierkegaard var människans liv en paradox, eftersom det krävde en förening av det oändliga med det ändliga.

Man gör en dubbel björntjänst åt Steiners filosofi om man dels missuppfattar vad han säger (det medges att han inte alltid är så lätt att förstå) och dessutom vill göra honom till den fullbordade Sanningens profet. Varje filosof kan bara bidra med sitt perspektiv till en förståelse av världen som inte är given en enda människa en gång för alla. Vi hjälper varandra att iakttä aspekter av verkligheten och att finna förklaringar som kan fördjupa vår insikt utan att vi någonsin blir färdiga. Vi är inga isolerade helgon, vi är en del av en tradition. Även om vi delar en grundsyn har vi olika sätt att förklara det och vissa förklaringar är bättre än andra därvidlag. Jag tror inte att Steiner själv skulle vilja betraktas som den enda som vet sanningen eller den som funnit den absolut rätta förklaringen, även om det inte saknas inslag av arrogans här och var i hans skrifter. Edberg själv gör en kullerbytta. Efter att ha lyft upp Steiner som enastående, svär han sig sedan fri från att göra honom till en auktoritet och hänvisar till varje enskild människas erfarenhet. Men att inte tro på något som man inte själv blir övertygad om, behöver inte frånta auktoriteterna deras värde, när de lyckats formulera något som vi andra endast känner igen men inte förmått reda ut. Vi behöver inte vara någons efterföljare för att vara dennes fortsättare. Genom att lyssna på flera auktoriteter än Steiners, får vi kanske större klarhet i vad Steiner har försökt säga. Själv har jag hos Aristoteles fått hjälp att förstå saker som Steiner inte lyckats reda ut lika bra.

Vad Edberg vill angripa är ett modernt tänkande som betraktar världen och även de mänskliga subjekten utifrån, som studieobjekt. Alternativet till detta synsätt finns i en handlingsfilosofi av det slag som Steiner presenterar i *Frihetens filosofi*. Man behöver inte förneka naturvetenskapens och den materiella teknikens värde om man, med stöd i en humanvetenskaplig handlingsfilosofi, undviker att betrakta människor och deras handlingar på samma sätt, d v s om man avstår från att reducera dem till subjekt som studeras endast utifrån (som rena fakta) och betrakta deras

handlingar bara som beteende. Så gör ofta samhällsvetenskaperna och det är dessa, snarare än naturvetenskapen, som är problemet. Ett äkta handlingsfilosofiskt perspektiv betraktar människan inifrån, som intentionell och ansvarig varelse, beroende av, men aldrig tvungen till, det kausala sammanhanget som betingar hans gärning. Vi kan minnas Stagnelius ord:

Tvenne lagar styra detta liv:
förmågan att begära är den ena,
tvånget att försaka är den andra.
Adla du till frihet detta tvång.

Liksom Edberg sympatiserar jag starkt med Steiners grundinställning. Det vore därför värdefullt av den som vill lyfta fram och sprida kännedom om Steiners frihetsfilosofi och fördjupa sig i den, att inte isolera honom som ett ofelbart helgon, utan utveckla hans grundsyn och tillföra fördjupande resonemang från besläktade filosofiska perspektiv. Detta motverkas ibland av Steiner själv och hans påtagliga anspråk på total originalitet. Han känner sig t ex föranledd att påpeka att han inte hade läst en enda rad av Nietzsche innan han skrev sin bok: »Nietzsche har inte haft något inflytande på innehållet i mina idéer, så som de kom till uttryck i *Frihetens filosofi*«. Han går ännu längre och säger att det är synd att Nietzsche blev tokig utan att ha hunnit känna till Steiners bok och fortsätter: »det är min fasta övertygelse att *Frihetens filosofi* inte skulle ha gått honom spårlöst förbi. En mängd frågor som han själv har lämnat öppna skulle han hos mig ha funnit vara förda vidare«.

Själv tycker jag att det var synd att Steiner själv inte tog mer intryck av Nietzsches skrifter, ty då hade han fått inspiration att utveckla viktiga aspekter av sin kunskapsteori och sin frihetsfilosofi. Liksom de flesta filosoferna glömmer Steiner att reda ut begreppet begrepp, d v s huruvida ett begrepp är en tankehandling eller dess resultat. Skillnaden mellan begrepp och ord blir då lika oklar. Han går därmed också förbi problemet med språkets inverkan i vårt tänkande och vikten av att se Retoriken som en grundläggande kunskap för den som vill förstå varför vi tänker som vi tänker. Den så kallade språkliga vändningen i kunskapsteorin, som var helt aktuell på Rudolf Steiners tid (inte bara Nietzsche utan också Cassirer m fl), lämnade honom opåverkad. Det skulle kanske ha hjälpt honom i den praktiska delen av hans frihetsfilosofi, denna del som är så övertygande för Bjarne Edberg.

Jag saknar hos Steiner en balans mellan intuition och diskurs och tror att Frihetens filosofi skulle må bra av en jämförelse med Aristoteles etik. Hans satsning på intuitionen som allenarådande etisk grund skapar vad han själv kallar *etisk individualism* som, enligt min mening, leder till en stark esteticism: »Jag känner inget tvång, inte tvånget från naturen som styr mig när det gäller mina drifter, inte tvånget från de etiska påbudena, utan jag vill helt enkelt utföra vad som finns inom mig«. »Jag undersöker inte förståndsmässigt, om min handling är god eller ond; jag utför den därför att jag älskar den«. Steiner talar naturligtvis om människans etik på ett högt stadium av dess andliga utveckling och det är inget egentligt fel i detta, även om några kanske tycker att det låter förskräckligt. Det verkar emellertid en aning ensidigt. När han skriver: »Jag frågar mig inte heller, hur en annan människa skulle handla i mitt fall, utan jag handlar såsom jag, denna särskilda individualitet, ser mig föranlåten att vilja«, då börjar det bli en aning solipsistiskt i mitt tycke. Jag vill hellre tala om personer än om individer och kan inte bortse från

en mänsklig gemenskap som är konstituerande för människans väsen. Visst försöker Steiner att försvara sig mot denna invändning. Han menar att gemenskapen mellan människor inte kräver att de förenas genom en gemensamt fastställd moralisk ordning. Det finns enligt Steiner en idévärldens enhetlighet som gör att det som är verksam i mig är också verksam i min medmänniska. För Steiner är tänkande och intuition nästan detsamma. För en aristoteliker som jag, däremot, är intuitionen ett gudomligt tankeförmåga som bara i begränsad form finns hos människan. Det som gör människan är hennes diskursivitet, hennes *lógos*. Mänsklig gemenskap bygger inte på tyst överenskommelse. Varför skulle Steiner annars ha skrivit böcker och hållit så många föreläsningar?

För att återskapa den gemenskapstanke som annars går förlorad ansluter sig Steiner till en monistisk uppfattning som tål att granskas och diskuteras. Att han med monism inte menar en kunskapsteoretisk monism framgår av ett genmäle till Eduard von Hartmann. Gud ske lov, ty mänsklig kunskap bygger på föreningen av en dualistisk skillnad. Utan dualism ingen måttstock, utan måttstock ingen kunskap. Steiner tycks vara inne på en panenteistisk (inte panteistisk) uppfattning som vore intressant att närmare förklara och diskutera, men som inte löser det problem som åsidosättandet av språkets och diskursens konstitutiva roll hos människan skapar.

Estetik och etik finner båda sin förklaring i en handlingsfilosofi. Steiners handlingsteori kan ge en bra grund åt en estetik, men knappast åt en etik av bestående värde. Vilket inte betyder att man är oetisk om man är antroposof. Etiskt kan man handla ändå även om man inte kan förklara hur det hänger ihop. Inte utan anledning har estetiken alltid varit antroposofins starka sida och det som gjort denna skola känd i omvärlden.

Jag tror inte att Edberg ska ta som självklart allt vad Steiner säger i den andra delen av sin bok och att det räcker med att följa honom som den som redan sprungit i mål. Steiners filosofi öppnar ett fruktbarande och spännande perspektiv för moderna människor, men inte ett perspektiv som är färdigt formulerat och som bara behöver läras ut. Det behövs mindre beundran och flera studier som kan begrunda, diskutera och utveckla Steiners budskap. Detta skulle göra hans verk och hans tänkande levande. Allt annat är balsamerande fundamentalism.

José Luis Ramírez
professor, Stockholm.